

O ABORDARE PARADIGMATICĂ A EDUCAȚIEI NONFORMALE CA PUNCT DE PLECARE ÎN FORMAREA CONTINUĂ A CADRELOR DIDACTICE

Mihaela HUNCA

Universitatea de Stat din Moldova

Educația nonformală, asociată conceptului de *învățare pe tot parcursul vieții* (lifelong learning), este o sintagmă care se va impune în discursul internațional despre educație la sfârșitul anilor '60 și începutul anilor '70 când, odată cu revoluțiile socioeconomice ale Occidentului, procesul instructiv-educativ va cunoaște o schimbare de paradigmă.

Formarea cadrelor didactice pentru integrarea educației nonformale în educația formală rămâne încă dificil de pus în practică, deoarece lipsește un plan de acțiune specific și coerent. Pentru a reduce aceste neajunsuri, este necesară promovarea unor politici guvernamentale/educaționale care să orienteze modul în care diferiți actori ar trebui să colaboreze astfel încât granițele dintre învățarea formală, nonformală și informală să fie depășite, fără a fi subminată autoritatea școlii ca instituție special investită de stat cu funcția de educare a membrilor săi.

Cuvinte-cheie: educație nonformală, educație formală, formarea cadrelor didactice, școală, politici educaționale.

A PARADIGMATIC APPROACH OF THE NON-FORMAL EDUCATION AS A STARTING POINT IN CONTINUOUS TRAINING OF THEACHERS

Non-formal education associated to the concept of lifelong learning, is a term that will impose in the international discourse about education in the late '60s and early '70s when, with socio-economic revolutions of the West, the instructive-educational process will experience a paradigm change.

Training teachers in order to integrate non-formal education in formal education is still difficult to implement due to the lack of a specific and coherent action plan. To reduce these drawbacks it is necessary to promote governmental/educational policies to guide how different actors should work together so that the boundaries between formal, non-formal and informal to be overcome without undermining the authority of the school as an institution specifically vested by the State in order to educate its members.

Keywords: non-formal education, formal education, training teachers, school, educational policies.

Educația nonformală, asociată conceptului de *învățare pe tot parcursul vieții* (lifelong learning), este o sintagmă care se va impune în discursul internațional despre educație la sfârșitul anilor '60 și începutul anilor '70, când, odată cu revoluțiile socioeconomice din Occident, procesul instructiv-educativ va cunoaște o schimbare de paradigmă. Aceasta se va reflecta în realitatea mediului școlar prin pierderea statutului de *magister dixit* pe care dascălul l-a purtat vreme de secole. „Educația nonformală accentuează importanța educației care se petrece dincolo de cadrul formal al sistemului de învățământ, fie că se desfășoară în alte spații decât cele ale școlii, fie că se realizează prin activități care nu fac obiectul curriculumului școlar, dar care răspund nevoilor și intereselor de cunoaștere și de dezvoltare ale unui grup. Valorizarea educației nonformale apare ca urmare a faptului că sistemul educațional formal se adaptează într-un ritm prea lent la schimbările socioeconomice și culturale ale lumii contemporane. De aceea, sunt întrevăzute și alte posibilități de a-i pregăti pe copiii/tineri/adulți să răspundă adecvat la schimbările societății. Aceste ocazii de învățare pot proveni nu doar din învățământul formal, ci și din domeniul mai larg al societății sau din anumite sectoare ale acesteia. Din dezbaterile purtate pe această temă a rezultat o viziune tripartită asupra educației, care evidențiază două aspecte: pe de o parte, înțelegerea complementarității dintre învățarea formală, cea nonformală și cea informală; pe de altă parte, necesitatea de a construi rețele transparente de oferte și recunoaștere reciprocă între cele trei forme de învățare (*Memorandumul privind învățarea permanentă*, Lisabona, 2000). Totalitatea activităților, experiențelor de învățare ale unui individ la un moment dat reprezintă învățarea peste tot (*lifewide learning*), ceea ce presupune că trebuie create punți între diferitele forme de învățare. Învățarea peste tot reprezintă o dimensiune importantă a învățării pe tot parcursul vieții (*lifelong learning*), ambele având ca scop dezvoltarea, la cel mai înalt grad, a potențialului fiecărui individ, pentru a putea participa în mod activ și conștient la construirea unei vieți de calitate în plan personal, social și profesional” [1].

Definițiile cele mai cunoscute ale celor trei forme de educație au fost formulate de Coombs, Prosser și Ahmed [2]: „Educația formală reprezintă sistemul de educație, structurat ierarhic și gradat cronologic, pornind de la școala primară până la terminarea universității, incluzând, pe lângă studiile academice generale,

diverse programe specializate de formare (cursuri, activități de formare organizate de instituții de învățământ). *Educația informală* este procesul real de învățare de-a lungul vieții, în cadrul căruia fiecare individ își formează atitudini, își interiorizează sau clarifică anumite valori, dobândește deprinderi și cunoștințe din experiența cotidiană, valorificând influențele și resursele educative din mediul în care trăiește – de la familie și vecini, de la locul de muncă sau de joacă, de la piață/magazin, de la bibliotecă sau din mass-media. Și, în fine, *educația nonformală* se traduce prin orice activitate educațională organizată în afara sistemului formal existent – fie că se desfășoară separat sau ca un element important al unei activități mai largi – care este menită să răspundă nevoilor educaționale ale unui anumit grup și care urmărește obiective de învățare clare”. Este evident că se operează cu distincții aproape administrative, definițiile referindu-se în special la cadrul în care e presupus a se petrece fiecare tip de educație: educația formală este legată de școli sau de instituții care se ocupă de formare și se încheie cu acordarea de diplome și calificări recunoscute oficial; educația nonformală răspunde nevoilor de învățare ale unui grup și se poate realiza în cadrul unor seminare, sesiuni de formare, workshop-uri, prin parteneriat între facilitatori și participanți, în grupuri/comunități sau în cadrul altor organizații (decât cele din sistemul de învățământ); educația nonformală se poate realiza în paralel cu sistemele principale de educație, în diferite contexte: fie la locul de muncă și prin acțiuni ale organizațiilor societății civile (organizații de tineret, sindicate, partide politice), fie în timpul liber, oferită de organizații sau servicii complementare sistemelor convenționale (de exemplu, cursuri de artă, muzică, sport, meditații particulare pentru pregătirea examenelor). De obicei, nu se încheie cu acordarea de certificate. Cel mai adesea, sintagma „educație nonformală” este folosită cu referire la educația continuă a adulților, deși aria sa de cuprindere nu se limitează la adulți.

Educația informală se realizează individual sau prin interacțiuni cu prietenii, cu membrii familiei sau cu colegii de serviciu, ca proces de învățare tacită, experiențială, neconștientă și neplanificată. Unii consideră că proiectele personale de cunoaștere autodidactă fac parte tot din educația informală. De exemplu, dorim să învățăm să lucrăm cu un nou program (Power Point), ca să facem diverse prezentări: ne documentăm pe Internet, din cărți/reviste de specialitate, de la prieteni sau de la cunoștințe care folosesc deja acest soft. Alții percep educația informală ca pe un proces de învățare generat de un context favorabil: acela de a fi membru al unor organizații comunitare sau de tineret. În acest caz, există specialiști, educatori, care au rolul de a-i încuraja pe oameni să reflecteze asupra experiențelor proprii. Având o pregătire în domeniu, ei pot oferi un sprijin consistent tuturor celor care fac parte din organizația respectivă. Educația informală poate lua oricare dintre formele descrise mai sus. Putem reține că „este un proces care ajută oamenii să învețe; este imprecizabilă (se poate întâmpla oricând și oriunde, fără să știm spre ce poate duce); se bazează pe reacțiile noastre la situații sau experiențe diverse; implică explorarea și lărgirea experiențelor; se realizează în principal prin conversație, ca mijloc de împărtășire și confruntare a ideilor; stimulează autoevaluarea și reflecția asupra propriului mod de a învăța” [3].

Învățarea pe tot parcursul vieții (*lifelong learning*) cuprinde toate activitățile de învățare pe care o persoană le experimentează în contexte formale sau informale, în scopul de a-și îmbogăți cunoașterea, de a-și dezvolta deprinderile și competențele, din perspectivă personală, civică, socială sau profesională. „Învățarea pe tot parcursul vieții include toate activitățile de învățare care au un scop (activități realizate în vederea îmbogățirii cunoașterii, a înțelegerii asupra lumii, a schimbărilor de comportament, a clarificării propriilor valori etc.); care se desfășoară continuu și pe o anumită durată (nu sunt întâmplătoare, ci implică organizare și durată); care sunt autonome, nu depind de contextul formal sau de alt tip în care se desfășoară (inclusiv diferite tipuri de învățare: ucenicie, școli pentru a doua șansă, educație și formare la locul de muncă sau în afara orelor de program, învățare autodidactă); care sunt independente de sursa de finanțare (fie că aceasta provine din sectorul privat, din cel public sau din surse individuale); care se realizează prin diferite mijloace (tradiționale sau moderne – prin tehnologia informațiilor și a comunicării). La astfel de activități participă toți membrii unei societăți, indiferent de vârstă sau de statutul în piața muncii, de la vârsta copilăriei mici (educația timpurie) până la vârsta pensionării (educația pentru timpul liber); nu se limitează la obiective legate de carieră/piața muncii” [4].

Este limpede, așadar, că, deși rolul educației formale rămâne esențial în dezvoltarea individului, învățarea permanentă (identificabilă sau nu cu educația nonformală) vine să personalizeze și să dezvolte aptitudini cât mai corelate cu cerințele pieței și ale societății. Mai mult decât atât, în contextul relansării Strategiei de la Lisabona, în 2005, Consiliul European a apreciat capitalul uman ca fiind activul cel mai important pentru

Europa, invitând statele membre să-și dubleze eforturile orientate spre creșterea nivelului general de instruire și reducerea numărului tinerilor care părăsesc școala prematur, în special prin continuarea programului de lucru *Educație și formare 2010*.

Dacă ne raportăm la formarea continuă a cadrelor didactice, trebuie să subliniem faptul că dezvoltarea profesională în contextul paradigmei socioconstructiviste este parte integrantă a responsabilităților profesionale ale profesorului și a muncii sale zilnice; componentă indispensabilă a dezvoltării instituționale și condiție a asigurării calității serviciilor educaționale. Formarea profesională continuă este menită să dezvolte competențele necesare realizării multiplelor roluri profesionale, funcții și atribuții organizaționale nou-apărute. Astfel, principiile esențiale în formarea continuă a cadrelor didactice sunt [5]:

- *principiul reflecției și deciziei profesionale responsabile*, care implică necesitatea de a privi profesorul drept un profesionist, ale cărui decizii pedagogice se întemeiază pe reflecție asupra propriei practici și pe o argumentare psihopedagogică temeinică atât în activitatea cu copiii, cât și în construirea propriei dezvoltări profesionale;

- *principiul coerenței și continuității*, care implică transferul fundamentelor valorice și conceptuale ale schimbării din educație în formarea și dezvoltarea profesională continuă a cadrelor didactice din educație. Dezvoltarea copilului și dezvoltarea profesională a angajaților în educație trebuie să se încadreze în aceeași paradigmă educațională. Paradigma educației centrate pe copil necesită încadrarea formării continue a profesorilor în paradigma centrării pe cel ce învață. Dezvoltarea profesională a profesorilor trebuie să fie un proces continuu;

- *principiul individualizării*, care vizează două aspecte: (I) formarea continuă răspunde nevoilor de formare ale fiecărui formabil; (II) formarea continuă oferă oportunități de dezvoltare a individualității formabililor. Primul aspect implică studierea nevoilor de formare ale cadrelor didactice și racordarea conținuturilor, formelor și strategiilor de formare continuă la acestea. Crearea condițiilor de dezvoltare a individualității profesorului constituie sarcina principală a instituției abilitate în formarea continuă a cadrelor didactice din educația timpurie. Este necesar nu doar a determina/identifica particularitățile individuale ale persoanei/educatorului, dar și a contribui la dezvoltarea lor. Prin acest principiu se pune în valoare subiectul acțiunii educaționale; în cazul formării profesionale continue – educatorul. Principiul individualizării presupune formarea omului integru, care poate îmbina autonomia cu responsabilitatea;

- *principiul liberei alegeri/opțiunii*. Fără alegere este imposibilă dezvoltarea individualității și a ipostazei de subiect al acțiunii educaționale, autoactualizarea capacităților celui ce învață, dezvoltarea competențelor profesionale. Existența oportunității de a alege pachetul de servicii educaționale, temele de maxim interes, forma de organizare a activităților de formare profesională, furnizorul de servicii educaționale, de a construi propriul traseu de dezvoltare profesională pentru fiecare educator și angajat al instituției educaționale preșcolare devine indispensabilă în formarea continuă. Din punctul de vedere al educației centrate pe cel ce învață, profesorului trebuie să i se ofere oportunitatea de a alege. Calitatea de subiect implică capacitatea de a da dovadă de proactivitate și libertate în alegere, de a fundamenta alegerea pe argumente deduse din autoevaluarea propriei activități;

- *principiul creativității și succesului*. Activitatea individuală și colectivă contribuie la identificarea/descoperirea și dezvoltarea particularităților individuale și a unicității grupului de învățare. Datorită creativității, profesorul, ca și copilul, își descoperă capacitățile, cunoaște aspectele forte ale personalității sale. Atingeră succesului într-o activitate sau alta contribuie la formarea imaginii pozitive de sine, care stimulează realizarea activității orientate spre autoperfecționare și edificare a *eu-ului profesional*. Autoevaluarea propriei activități profesionale, reflexia și învățarea experiențială sunt factori ce determină succesul;

- *principiul încrederii și susținerii*. Încrederea în cel ce învață, susținerea tendințelor lui de autorealizare și autoactualizare trebuie să substituie controlul excesiv și dirijarea activității formabilului de către formator. Vom ține cont de faptul că nu influențele externe, ci motivația/mobilurile interne determină succesul în educație. Profesorul trebuie să fie împuternicit (motivată, responsabil și abilitat cu putere de decizie) în propria activitate și dezvoltare profesională și susținut prin programe de sprijin și mentorat. Circuitul metodologic al evoluției activității de formare a cadrelor didactice: formarea inițială-formarea continuă-autoformarea este determinant al calității activității educatorului.

Având în vedere principiile enunțate mai sus, „orientările moderne în domeniul dezvoltării sistemelor de formare continuă a cadrelor didactice trebuie să vizeze:

- asigurarea dimensiunii europene a proceselor de formare a personalului didactic prin utilizarea Cadrelor Europene al Calificărilor drept un instrument de referință;
- dezvoltarea carierei didactice prin intermediul proceselor evolutive și a modelului profesionalizării științifice a carierei didactice, îmbunătățirea participării personale a cadrului didactic la dezvoltarea profesională proprie și învățarea pe tot parcursul vieții;
- orientarea sistemelor de formare spre competență pedagogică și performanță educațională, adoptarea abordării bazate pe rezultatele învățării;
- asigurarea calității în formarea continuă prin orientarea la standardele de formare continuă a personalului didactic;
- implementarea sistemului de credite profesionale transferabile pentru asigurarea mobilității și dezvoltării profesionale;
- implementarea programelor de incluziune profesională a tinerilor specialiști, a programelor de mentorat menite să sprijine debutul în cariera didactică;
- descentralizarea în domeniul formării continue a educatorilor, trecerea de la abordarea sistemică la abordarea pe programe și proiecte;
- acreditarea programelor de formare continuă, a furnizorilor de programe de formare continuă și crearea pieței programelor de formare;
- utilizarea sistemului de e-learning/învățământ deschis la distanță în formarea continuă a cadrelor didactice” [6].

O analiză a reglementărilor privind formarea continuă a cadrelor didactice din România ar permite sintetizarea următoarelor concluzii:

- „formarea continuă este un drept al cadrelor didactice și, totodată, o obligație a acestora (prin implementarea sistemului creditelor profesionale transferabile obligatorii). Reglementările legislative în domeniu sunt multiple și vizează toate aspectele sistemului de formare (curriculum, resurse umane, resurse financiare, condiții de organizare, modalități de recunoaștere și acreditare, instituții și organisme cu responsabilități precise în domeniu);
- din punctul de vedere al tipurilor de programe și al impunerii obligativității participării la acestea, formarea continuă a cadrelor didactice este gestionată de o manieră încă destul de centralizată de MECTS și alte instituții cu responsabilități decizionale în domeniu;
- oferta programelor de formare continuă ține cont atât de schimbările promovate de reforma din sistemul de educație, cât și de nevoile de dezvoltare personală și profesională a personalului didactic;
- structurarea de tip modular a cursurilor de formare și introducerea sistemului de credite profesionale transferabile a permis promovarea unei concepții metodologice unitare și flexibile a ofertei de formare continuă a cadrelor didactice și adaptarea acesteia la nevoile concrete;
- tipul de formare cel mai favorizat de alocările bugetare este cel al perfecționării prin definitivat și grade didactice, acestea fiind primele la ordinea de alocare a fondului de formare primit de Inspectoratele școlare de la minister, uneori în defavoarea altor categorii de programe și modalități de formare, frecvent solicitate de cadre didactice și mai apropiate de nevoile acestora;
- alocarea de credite se face numai următoarelor categorii de programe: de perfecționare periodică, de perfecționare datorate reformei, celor speciale și celor tematice sau modulare organizate prin stagii non-disciplinare. Alte modalități de formare (de exemplu, activitățile metodico-științifice și psihopedagogice, sesiunile de comunicări, stagii de informare științifică, de specialitate, stagii de studiu și de documentare, autoformarea etc.) rămân neacoperite prin credite profesionale, deși valențele formative ale acestora sunt ample, iar adaptarea lor la nevoile concrete ale cadrelor didactice este mai mare decât în cazul altor tipuri de programe de formare;
- finanțarea formării continue se face în continuare în sistem relativ centralizat, inspectoratele școlare folosind bugetele de formare alocate de la minister conform ordinii stabilite la nivel central, care nu are la bază întotdeauna analiza nevoilor locale și individuale de formare” [7].

Așadar, formarea cadrelor didactice pentru integrarea educației nonformale în educația formală, deși definită ca prioritate, rămâne încă dificil de pus în practică din cauza lipsei unui plan de acțiune specific și coerent. Prin urmare, beneficiile învățării permanente pentru toți riscă să se mențină diminuate prin focalizarea doar pe rezultatele învățării formale, neglijându-se aprecierea tuturor tipurilor de rezultate ale învățării și portabilitatea achizițiilor învățării nonformale și informale în cadrul învățării formale. Acest fapt face ca, dincolo de opțiuni de politică clar exprimate, în practică, învățarea care se produce în afara școlii să nu fie adecvat înțeleasă, făcută vizibilă, dar nici corespunzător apreciată. Mai mult, această realitate întreține dificultățile de recunoaștere a competențelor dobândite în contexte nonformale, în pofida elaborării unor instrumente de validare. Pentru a reduce aceste neajunsuri, care fac ca experiențe semnificative și potențial utile în procesul învățării școlare, dar dobândite de elev într-un context nonformal sau informal de învățare, să fie ignorate, nevalorizate și nevalorificate nici măcar ca material de învățare a cărei valoare de adevăr științific ar putea fi investigată, este necesară promovarea unor politici guvernamentale / educaționale care să orienteze modul în care diferiți actori ar trebui să colaboreze, astfel încât granițele dintre învățarea formală, nonformală și informală să fie depășite, fără a fi subminată autoritatea școlii ca instituție special investită de stat cu funcția de educare a membrilor săi [8].

Referințe:

1. Octavia C. (coord.). Educația nonformală și informală: realități și perspective în școala românească. - București: Editura Didactică și Pedagogică, 2009, p.9-10.
2. Coombs P.H. with Prosser C. and Ahmed M. New Paths to Learning for Rural Children and Youth. - New York: International Council for Educational Development, 1973, apud: Octavia Costea. Op. cit., p.10.
3. Octavia C. (coord.). Educația nonformală și informală: realități și perspective în școala românească, p.10-11.
4. Ibidem, p.13.
5. Ministerul Educației al Republicii Moldova. Centrul Educațional PRO DIDACTICA. Formarea continuă a cadrelor didactice din domeniul educației timpurii. Curriculum de bază. - Chișinău, 2010, p.8-10.
6. Ibidem, p.7.
7. Institutul de Științe ale Educației. Centrul național de resurse pentru orientare profesională, Formarea profesională continuă în România / Coord. Mihaela Jigău. - București, 2009, p.34-35.
8. Octavia C. (coord.) Educația nonformală și informală: realități și perspective în școala românească, p.57.

Prezentat la 20.11.2012